

УДК 373.2.016

Л. С. ЖУРАВЛЬОВА
кандидат педагогічних наук, доцент
О. В. ГРУЗДЄВА

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті на основі аналізу наукових праць розглянуто доцільність і важливість глибокого вивчення української етнопедагогіки вихователями та батьками, відновлення народного виховання дітей з метою збереження нації, забезпечення духовної єдності поколінь. Акцентовано на тому, що народ і виховання – це два взаємопов'язані поняття, оскільки кожен народ від покоління до покоління передає свій суспільний та соціальний досвід, духовне багатство. Наголошено, що саме народ є вихователем молодшого покоління, а виховання при цьому набуває народного характеру. Зазначено, що виховання надзвичайно впливає на формування національного характеру людини.

Встановлено, що розширення лексичного запасу слів дошкільника відбувається завдяки усім частинам мовлення, адже дитина вживає слова різної складності, з конкретним, прямим і переносним значеннями, її мовлення збагачують синоніми, антоніми, омоніми, метафори, багатозначні слова, фразеологічні звороти, постійно розширюється й зміст слів, які вона використовує, в результаті чого кількісно та якісно словниковий запас слів дитини досягає такого рівня, що вона може легко спілкуватися з дорослими й дітьми, підтримувати розмову на будь-яку тему в межах свого розуміння.

Ключові слова: лексична сторона мовлення, етнопедагогіка, діти дошкільного віку, народна педагогіка, виховна робота в дошкільному закладі.

Актуальність теми зумовлена соціальною потребою розвитку мовлення дітей як важливого компонента становлення особистості та пріоритетним спрямуванням Національної доктрини розвитку освіти України, Законом України “Про освіту”, що передбачають досконалість форм, методів, засобів і методики навчання дітей рідній мові, формування культури мовленнєвого спілкування.

Державним стандартом дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти. Його мета – забезпечення життєвої компетентності дитини. Саме тут визначено зміст життєдіяльності дитини за сферами “Природа”, “Культура”, “Люди”, “Я Сам”. Найповнішу реалізацію вимог державного стандарту гарантує нова Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” (науковий керівник, редактор і упорядник проф. О. Л. Кононко), що орієнтована на ці ж сфери життєдіяльності та розвитку дошкільника. До сучасних програм, що реалізують Базовий компонент дошкільної освіти, належить і програма виховання дітей дошкільного віку “Українотворець” (керівник авторського колективу проф. П. П. Кононенко), де акцентовано на створенні умов для розвитку дитячої особистості як творця себе, своєї родини, держави, світу. Зазначені програми спрямо-

вані на формування різносторонньої дитячої особистості через специфічно дитячі форми діяльності: ігрову, предметно-практичну, образотворчу, комунікативну.

Сьогодні назріла потреба для вихователів і батьків глибоко вивчати українську етнопедагогіку, відновити народне виховання дітей з метою збереження нації, забезпечення духовної єдності поколінь. Не випадково в народі кажуть: “Якщо твої плани розраховані на рік – сій жито, якщо твої плани розраховані на десятиліття – саджай дерева, якщо твої плани розраховані на віки – виховуй дітей”.

Теоретико-практичні основи проблем народного виховання дітей дошкільного віку висвітлено в працях А. М. Богуш, І. П. Волкова, Г. С. Виноградова, Н. В. Лисенко, М. Г. Стельмаховича, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського та ін. Результати досліджень психологів, педагогів, лінгвістів створили передумови для комплексного підходу у вирішенні завдань мовленнєвого розвитку дітей (Л. С. Виготський, В. О. Виноградов, Д. Б. Ельконін, А. В. Запорожець, А. А. Леонт'єв, А. Н. Леонт'єв, А. А. Пешковський, С. Л. Рубінштейн, Ф. А. Сохін, Е. І. Тихеева, К. Д. Ушинський, Е. А. Флерина, Л. В. Щерба та ін.). Багато теоретиків і практиків дошкільної освіти розглядали проблему мовленнєвого розвитку дошкільників. Найбільш відомими є А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, К. Л. Крутій, Т. М. Котик, Н. І. Луцан та ін. Крім того, багато педагогів і психологів (Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, А. П. Усова, К. Д. Ушинський, Є. О. Фльоріна та ін.), фольклористів (В. П. Анікін, А. М. Афанасьєв, Ф. С. Капіца, І. П. Сахаров, П. В. Шейн та ін.) наголошували на величезному значенні усної народної творчості в житті людини.

Мета статті – на основі аналізу теоретичних джерел і практичних робіт розкрити важливість використання елементів народної педагогіки для розвитку та вдосконалення лексичної сторони мовлення дошкільників.

Народ і виховання – це два взаємопов'язані поняття. Так повелося в історії людства, що кожен народ передає свій суспільний та соціальний досвід, духовне багатство у спадок молодшим поколінням. Саме так створюється історія матеріальної та духовної культури нації, народу, формується його самосвідомість. Народ завжди є вихователем молодшого покоління, а виховання при цьому набуває народного характеру. Тільки народне виховання, зауважував К. Д. Ушинський, є живим органом в історичному процесі народного розвитку, таке виховання надзвичайно впливає сили на формування національного характеру, національної психології людини. На думку видатного педагога, виховання не треба вигадувати, бо воно існує в народі стільки віків, скільки існує сам народ, з ним народилося, з ним зросло, відобразило в собі всю його історію та всі його якості [8].

Етнопедагогіка вивчає досвід народних мас у вихованні підростаючого покоління, їхні педагогічні погляди; це наука про педагогіку побуту, педагогіку сім'ї, роду, племені, народності, нації [6; 7]. На думку вчених, народна педагогіка включає в себе передусім емпіричні педагогічні знання

незалежно від конкретної етнічної спільності, натомість етнопедagogіка обов'язково віддзеркалює приналежність до конкретної етнічної спільності з тільки їй притаманними педагогічними традиціями [2; 6; 7].

Українська народна педагогіка – це багатотомний усний підручник навчання й виховання, який зберігається в пам'яті народу, постійно ним використовується, систематично збагачується й удосконалюється. Відомий лінгвіст О. О. Потебня зауважував на тісному зв'язку між культурою та мовою народу. Він вважав, що кожна мова, як і кожен народ, неповторні, і люди добровільно не відмовляються від своєї мови [4; 5].

Основоположник української народної педагогіки К. Д. Ушинський у той час, коли в Україні забороняли школи, де навчали рідною мовою, відстоював думку про те, що мова й духовне життя народу нерозривні. Відомий педагог був глибоко переконаний, що в мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина [8].

Любов до слова рідної мови пронизує педагогічні праці В. О. Сухомлинського. Рідна мова, на його думку, це безцінне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру й традиції. Він образно називає рідну мову “невмирущим джерелом”, з якого дитина черпає перші уявлення про світ, про свою батьківщину, про своє село або місто, про весь свій край, а слово рідної мови порівнює з неповторним ароматом квітки. Опанування рідної мови, рідного слова починається з раннього дитинства, а вдосконалення її, засвоєння культури мовлення триває протягом усього життя [2; 7].

Перші слова дитина починає промовляти в кінці першого – на початку другого року життя. Малюк уважно прислухається до мовлення батьків, адже воно є взірцем для наслідування. Враховуючи психологію дитячого віку, народна дидактика пропонує дитині полегшені мовленнєві моделі так званої дитячої мови: льюля, ляля, моня, гава, киця, жижа, коко, гам, зюзя, беця, цяця, фіця та ін. Ці слова становлять своєрідний фонд народної дитячої лексики, яка передається, весь час доповнюючись і збагачуючись із покоління в покоління.

У дитячому словнику народної дидактики чимало звуконаслідувальних слів: бам-бам, гав-гав, ням-ням, ку-ку, кар, люлі-люлі, тосі-тосі. Вони стимулюють мовленнєву активність дитини, полегшують її спілкування з дорослими. У практиці народного виховання етап користування дитячим мовленням відбувається надзвичайно інтенсивно й охоплює відносно невеликий проміжок часу. Поступово дитина замінює звуконаслідувальні слова правильною лексикою рідної мови, починає опановувати літературну мову, вступає у сферу побутового спілкування, якому притаманний розмовно-побутовий стиль.

Завдання вихователя дошкільного закладу – домогтися, щоб ці народні перлини стали надбанням дитячого активного словника.

Проте сама дитина, як справедливо зазначає К. Д. Ушинський, не може засвоїти це надзвичайно цінне духовне надбання, тому сім'я, дошкі-

льний заклад повинні стати першими наставниками дитини в засвоєнні рідної мови. Дослідник визначає обов'язки та завдання наставника, які передбачають введення дитини у світ живої, народної, образної рідної мови [8].

А. М. Богуш зазначає, що мовленнєвий розвиток дошкільника багато в чому залежить від того, як вихователь зуміє організувати роботу на заняттях і в повсякденному житті. Дослідження доводять, що для більш ефективного розвитку мовлення доцільним буде використовувати народознавчу лексику [2, с. 205].

Першим прикладом правильного користування мовою може бути сам вихователь. Він має чітко, повільно та виразно вимовляти кожен звук, правильно розставляти наголоси та витримувати логічні паузи [5, с. 278]. Застосування української народознавчої лексики на заняттях та в повсякденному житті може значно підвищити рівень розвитку мовлення дошкільнят, зокрема збагатити словниковий запас дітей.

Організуючи народознавчу роботу з дошкільниками, вихователі повинні в комплексі вирішувати пізнавальні, навчальні, виховні та мовленнєві завдання. Адже сьогодні ми повертаємося до забутого, відроджуючи національні традиції, пробуджуючи національний дух нашого народу. Починати цю роботу потрібно з раннього віку, в сім'ї, в дитячому садку, в школі.

Народне художнє слово здавна використовували як один із засобів не лише виховання, а й розвитку мовлення дитини. Всі види та жанри народної творчості в більшості своїй доступні, зрозумілі дітям за змістом і формою, наділені ігровими моментами й легко сприймаються ними.

Скарбниця народної мудрості надзвичайно багата. Є в ній казка та легенда, пісня й дума, загадка, прислів'я та приказка, весела забавлянка й ніжна колискова, цікава гра, мирилочка-дружилочка та ін.

Дошкільникам треба пропонувати найкращі зразки усної народної творчості – скоромовки, колискові, загадки, утішки, примовки, лічилки та ін. Адже вони наближені до дитячого світу й долучають малят до традицій та звичаїв їх предків [2; 3]. Уперше народну творчість дитина починає сприймати ще немовлям, коли вона чує колискові [2, с. 11]. Ці пісеньки допомагають малюку засвоїти найпростіші моделі мовлення та розпочати спілкування з оточуючими. Колісанки – це універсальний спосіб донести до дитини відомості про навколишній світ, тим самим збагачуючи її словник. Інтонаційне забарвлення цих пісень активно сприяє розвиткові фонематичного сприйняття. Вони також сприяють розвиткові пам'яті та освоєнню лексики.

Починаючи з третього року життя малюки вже можуть зрозуміти гумор. Якщо щось виходить за межі їх уявлень, то воно для дітей смішне. Але без дорослого зрозуміти побачене дитина ще не спроможна. З другої половини 3-го року життя при точному описі предмета малюк може відгадати загадку. Така практика значно підвищує рівень словникового запасу дитини. Після відгадування треба обов'язково закріпити особливості задуманого явища або предмета. Часто загадки містять різноманітні прийоми

метафоризації образу (використання багатозначності слів, уособлення, епітети, порівняння та ін.), що допомагає сформувати в дошкільнят образне мислення [3; 5].

Різноманітні слова, які є відгадками, сприяють збагаченню дитячого словника, особливо це проявляється під час використання багатозначних слів або слів у переносному значенні. Загадкою називають одну з малих форм фольклору, яка у стислій формі відображає найбільш значущі та яскраві характеристики явищ або предметів. Влучною є думка Ю. Г. Ілларіонової про те, що мова-опис і мовлення-доказ розвиваються в дітей більш активно при частому відгадуванні загадок, адже висловлена думка потребує доказів. А щоб довести правильність висловлювання, потрібно логічно розповісти про свої міркування щодо відгадки. Доводячи свою думку, дитина засвоює нову композиційну побудову висловлювання, його граматичну структуру [4, с. 110].

Дитина має зрозуміти, для чого їй доводити правильність своїх думок. Тому Ю. Г. Ілларіонова пропонує мотивувати дошкільників конкретною метою, яка полягає не в простому відгадуванні, а в доведенні своєї думки. Дитина має зрозуміти, що навколишній світ – це складна взаємопов'язана структура, яка має дуже глибокі зв'язки між кожним її елементом. Для більш обґрунтованих відповідей буде доцільно заздалегідь ознайомити дітей з предметами, які будуть відгадками до завдань. Постійна робота над таким мовленням допоможе дитині навчитися оперувати більш цінними аргументами [4, с. 110].

Лічилка – невеликий віршований веселий та дотепний твір. Більшість лічилок мають цікавий веселий зміст, струнку побудову, яскравий ритмічний малюнок. Усе це створює радісний, бадьорий настрій, заохочує до гри. Цей жанр фольклору легко засвоюється дітьми. Лічилки розвивають мовлення, зокрема лексичну його сторону, пам'ять, покращують настрій.

Загадки також збагачують словник дітей, відіграють велику роль у їх розумовому розвитку. Вони уточнюють уявлення дітей про вже відомі предмети, мобілізують спостережливість, розкривають особливості рідної мови та її образність, вчать мислити й активізують уяву.

Прислів'я та приказки мають великий вплив на формування лексики дітей, сприяють виробленню в них морально-етичних норм поведінки.

Їх особливість полягає в правильному використанні епітетів і порівнянь, що передає ставлення народу до різноманітних явищ чи предметів. Якщо навчити дитину використовувати під час мовлення приказки та прислів'я, то вона зможе більш ясно та лаконічно демонструвати свої почуття й думки. Характеристика предмета стає більш яскравою.

Мовлення дітей дошкільного віку може розвиватися й на основі народних пестушок та утішок. Вони передбачають кількаразове повторення в різному темпі та з різною інтонацією. Це допомагає показати всю красу української мови та спонукає до подальшого розвитку мовлення дошкільників.

Висновки. Отже, мова народу, в якій відображається його духовне життя, є для дитини найкращим зразком рідної природи, батьківщини, це шлях до пізнання своїх національних коренів і пізнання самої себе.

Українська народознавча лексика має велике виховне значення. Вона містить різні явища мови, логічні одиниці, художні мініатюри, поетичні образні узагальнення соціально-історичного досвіду. Її ідеї сприяють формуванню етичних понять, моральному й естетичному вихованню, розвиває уяву, фантазію дитини. Українська народознавча лексика вміщує в собі великі можливості для збагачення словника дітей. Художня сила прислів'їв та приказок закладена в їх змістовній, композиційній, звуковій організації. Поетична мова прислів'їв та приказок проста, виразна, лаконічна, містить порівняння, синоніми, антоніми. Особливу увагу треба приділяти взаємозв'язку слова та уявлення, оскільки уявлення є основою збагачення словника дітей. Все, що дитина називає, вона повинна правильно розуміти, кожному поняттю надавати належну форму.

Потребують подальшого дослідження розробка форм і методів використання української народознавчої лексики для розвитку мовлення дошкільників, введення їх у структуру фронтальних та індивідуальних занять.

Список використаної літератури

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : навч. посіб. / А. М. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 275 с.
2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посіб. / А. М. Богуш, Н. В. Лисенко. – 2-ге вид, перероб. і доп. – Київ : Вища школа, 2002. – 407 с.
3. Єнгаличева І. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами малого жанрового фольклору [Електронний ресурс] / І. Єнгаличева. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/50/13.pdf.
4. Іларіонова Ю. Г. Навчайте дітей відгадувати загадки / Ю. Г. Іларіонова. – Москва : Просвещение, 1976. – 127 с.
5. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / за ред. А. М. Богуш. – Київ : Вища школа, 1992. – 412 с.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Т. І. Поніманська. – Київ : Академвидав, 2006. – 456 с.
7. Українське народознавство : підручник / за ред. С. П. Павлюка. – Київ : Знання, 2004. – 570 с.
8. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Виховання і характер / К. Д. Ушинський [упор. З. Н. Борисова, В. З. Смаль] // Істор. дошк. пед. хрестоматія. – Київ : Знання, 1990. – 652 с.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2016.

Журавлєва Л. С., Груздева О. В. Использование элементов народной педагогики для развития лексической стороны речи дошкольников

В статье на основе анализа научных работ рассматривается целесообразность и важность глубокого изучения украинской этнопедагогики воспитателями и родителями, возрождение народного воспитания детей с целью сохранения нации, обеспечения духовного единства поколений. Акцентируется внимание на том, что народ и воспитание – это два взаимосвязанных понятия, поскольку каждый народ из поколения в поколение передает свой общественный и социальный опыт, духовное богатство. Подчеркивается, что именно народ выступает воспитателем молодого поколения, а вос-

питание при этом приобретает народный характер. Отмечается, что воспитание необычайно влияет на формирование национального характера человека.

Установлено, что расширение лексического запаса слов дошкольника происходит за счет всех частей речи, ведь ребенок употребляет слова различной сложности, с конкретным, прямым и переносным значениями, его речь обогащают синонимы, антонимы, омонимы, метафоры, многозначные слова, фразеологические обороты, постоянно расширяется и смысл слов, которые он использует, в результате чего количественный и качественный словарный запас слов ребенка достигает такого уровня, что он может легко общаться со взрослыми и детьми, поддерживать разговор на любую тему в пределах своего понимания.

Ключевые слова: лексическая сторона речи, этнопедагогика, дети дошкольного возраста, народная педагогика, воспитательная работа в дошкольном учреждении.

Zhuravlyova L., Gruzdeva O. The Use of Elements of Folk Pedagogy for the Development of the Lexical Side of Preschool Speech

The article analyzes the need for teachers and parents to study in depth Ukrainian ethnopedagogics, restore the people's parenting in order to preserve the nation, providing spiritual unity of generations. The attention is focused on the fact that people and education – these are two interrelated concepts. In the history of mankind we know that every people from generation to generation passes its public and social experience, spiritual wealth inherited the older generation younger. That's what creates the history of material and spiritual culture of the nation, the people, formed its identity. It stresses that it is the people in favor of the younger generation educator and education at the same time acquires a national character. It is noted that only public education is a living organ in the historical process of national development, such education becomes extremely influential force in the formation of the national character, national human psychology.

It was found that the expansion of preschool vocabulary words is due to all the parts of speech. The child uses words of varying difficulty, with a specific, direct and figurative sense, at least – the abstract, her speech enrich synonyms, antonyms, homonyms, metaphors, ambiguous words, turns of phrase. Constantly expanding the meaning of words that it uses. Quantitatively and qualitatively vocabulary words a child reaches such a level that it can easily communicate with adults and children, maintain a conversation on any subject within their understanding.

Key words: lexical aspect of speech, pedagogy, pre-school children, folk pedagogy, educational work in preschool.